

Сергій Посохов, ORCID 0000-0003-1390-0625
Євген Рачков, ORCID 0000-0002-8506-0162
(Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна)
doi: 10.36121/sposochoweraczkow.DB.2020.11.243

Колективний портрет очільників міста Харків (XVIII - початок XXI ст.)

Анотація: За понад 360 років Харків із невеликого поселення перетворився на один із найбільших соціально-економічних, суспільно-політичних і культурних центрів України. Значну роль у розвитку міста відігравали й відіграють органи міського самоврядування. У статті на основі побудованої реляційної бази даних здійснюється спроба реконструкції колективного портрета очільників Харкова XVIII - початку XXI ст. У межах просопографічного дослідження особлива увагу приділяється контексту діяльності цих осіб, тому були виокремлені правовий, організаційний та соціокультурний аспекти функціонування харківського міського самоврядування. У статті робиться висновок, що міський голова протягом усієї історії міста відігравав роль своєрідного «посередника» між міською спільнотою та державною владою. Незважаючи на схожість завдань, що стояли перед керівниками міста у різні часи, їхній колективний портрет не є цілісним і розпадається на кілька групових.

Ключові слова: міське самоврядування, очільники міста Харків, просопографія, Харків, база даних.

Group portrait of the heads the city of Kharkiv (18th - early 21st century)

Annotation: For more than 360 years, Kharkiv has turned from a small settlement into one of the largest socio-economic, socio-political and cultural centers of Ukraine. Municipal governments have played and continue to play a significant role in the development of the city. In the article, on the basis of the constructed relational database, the attempt of reconstruction of a collective portrait of leaders of Kharkiv of XVIII - the beginning of XXI century is carried out. This prosopographic study also provided attention to the context of the activities of these persons, so the legal, organizational and socio-cultural aspects of the Kharkiv city government were highlighted. The article concludes that the mayor throughout the history of the city has played the role of a kind of “mediator” between the city community and government. Despite the similarity of tasks faced by city leaders in different historical periods, their collective portrait is not holistic and divides the community into several groups.

Keywords: city self-government, heads of the city of Kharkiv, Kharkiv, prosopography, database.

Portret zbiorowy naczelników miasta Charków (XVIII – початок XXI w.)

Streszczenie: Przez ponad 360 lat Charków wyrósł z małej osady do jednego z największych ośrodków społeczno-gospodarczych, społeczno-politycznych i kulturalnych Ukrainy. Samorządy miejskie odegrały i nadal odgrywają znaczącą rolę w rozwoju miasta. W artykule, na podstawie skonstruowanej relacyjnej bazy danych, podjęto próbę stworzenia zbiorowego portretu zwierzchników Charkowa od XVIII do początku XXI wieku. W studium prozopograficznym zwrócono również uwagę na kontekst działalności tych osób, na prawne, organizacyjne i społeczno-kulturowe aspekty władz miasta Charkowa. Artykuł konkluduje, że burmistrz pełnił w całej historii miasta rolę swego rodzaju „pośrednika” między społecznością miasta a władzami państwowymi. Pomimo podobieństwa zadań stojących przed przywódcami miast w różnych okresach historycznych ich portret zbiorowy nie jest holistyczny i dzieli zbiorowość na kilka grup.

Słowa kluczowe: samorząd miejski, naczelnicy miasta Charkowa, prozopografia, Charków, baza danych

Вступ

Історія Харкова, одного з найбільших міст сучасної України, нараховує понад 360 років. За цей час невелике полкове місто-фортеця, засноване українськими переселенцями в 1650-х рр., перетворилося на великий індустріальний та освітній центр¹. Значну роль в історії Харкова відіграло міське самоврядування, яке за кілька століть пройшло складний шлях становлення та подальших трансформацій. Певною мірою ці процеси простежуються під час аналізу біографій керівників міста, серед яких було чимало непересічних особистостей. Актуальним завданням є реконструкція колективного портрета очільників міського самоврядування Харкова. Насамперед, це дозволить краще зрозуміти логіку їхніх вчинків, співвіднести їх діяльність з історичним і соціокультурним контекстом.

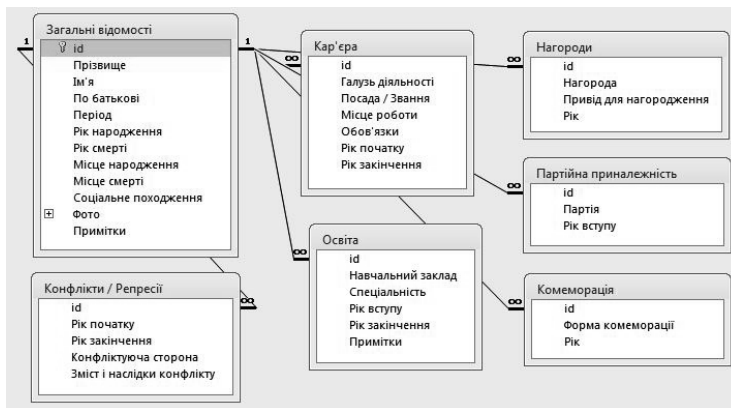

Рис. 1. Структура бази даних «Очільники харківського міського самоврядування».

¹ У 2010 р. Харків став першим в Україні містом, яке збило всі нагороди Ради Європи.

Методологія дослідження

Для реконструкції колективного портрета керівників Харкова в системі управління базами даних Microsoft Access 2010 була побудована реляційна база даних «Очільники харківського міського самоврядування» (Рис. 1). База даних включає біографічні відомості щодо 88 керівників міста, починаючи з другої половини XVIII ст. і до сьогодні. Основою для бази даних послуговував біографічний словник «Во главе города: Руководители Харьковского городского самоуправления» (1998 р.)², виданий до 350-річчя Харкова. Словник містить основні біографічні відомості про керівників міста з 1767 по 1998 рр. Для побудови бази даних також використовувалися відомості, представлені в інших дослідженнях³ і на офіційному веб-сайті Харківської міської ради⁴.

Реконструкція колективного портрета очільників Харкова передбачає увагу до контексту діяльності цих осіб. Відповідно, були виокремлені декілька аспектів діяльності органів міського самоврядування, зокрема правовий, організаційний та соціокультурний.

Історіографія питання

У дослідженнях з історії міського самоврядування України можна виділити два основних напрямки. По-перше, це загальні роботи, присвячені вивченню засадничих принципів функціонування органів міського самоврядування, по-друге – праці, автори яких роблять акцент на історико-правових аспектах міського самоврядування окремих регіонів і міст. У першому випадку, насамперед, звертається увага на процеси реформування системи місцевого самоврядування, основні напрямки діяльності міських органів влади, їх роль і місце в структурі механізму державного управління. Появі зазначених досліджень, які мають як теоретичний, так і практичний характер, часто передували реформи в системі місцевої (міської) влади. Перші спеціальні дослідження становища міського самоврядування Російської імперії сягають другої половини XIX – початку XX ст. Зокрема, вони присвячені проблемам взаємовідносин органів державної влади й органів місцевого самоврядування. У радянський час центральне місце в дослідженнях системи муніципальної влади займали питання соціально-економічного розвитку міст і становища міського населення. Своєю чергою зарубіжні дослідники особливу увагу приділяли проблемам контролю муніципальних органів з боку держави, та наголошували на обмеженому характері місцевого самоврядування в Російській імперії та

² А. Н. Головки, Л. П. Добреля, В. В. Пикина, А. Н. Ярмыш, Во главе города: Руководители Харьковского городского самоуправления, Харьков 1998.

³ Zob.: Д. И. Багалей, Д. П. Миллер, История города Харькова за 250 лет его существования с 1655 по 1905 гг. В 2 т., Харьков 1905-1912; А. А. Антонов, В. Л. Маслийчук, А. Ф. Парамонов, История Харьковского городского самоуправления. 1654-1917, Харьков 2004; Д. М. Чорний, По лівій бік Дніпра: проблеми модернізації міст України (кінець XIX - початок XX ст.), Харків 2007.

⁴ Офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету, <http://www.city.kharkov.ua/uk/>.

СРСР⁵. Після проголошення незалежності України в 1991 р. і реформування системи місцевого самоврядування істотно зросла кількість робіт, присвячених історії та сучасним проблемам міського самоврядування в Україні. Серед них окрему групу становлять дослідження харківського міського самоврядування⁶. В основному вони здійснюються місцевими (тобто харківськими) істориками, сприяють поглибленому вивченню історії міста, а також пошуку основ для консолідації міської громади та конструювання регіональної ідентичності.

Правовий аспект

Колонізація Слобідської України стала поштовхом до заснування Харкова, який перетворився на адміністративний (полковий) центр⁷. Управління полком здійснювала ратуша, яку очолював виборний отаман (війт), що підпорядковувався полковому правлінню⁸. У 1765 р. полковий устрій було скасовано, і Харків став центром Слобідсько-Української губернії. У 1767 р. вперше був обраний міський голова Харкова (ним став представник слобідсько-української козацької старшини, відставний сотник П. Гуковський). Спочатку міський голова не мав чітко визначених повноважень і виконував окремі розпорядження губернатора. Посада харківського міського голови стала постійною з 1771 р.⁹

У 1785 р. імператриця Катерина II підписала «Грамоту на права і вигоди городов Российской империи», що визначила принципи формування та діяльності міського громадського управління. Згідно з положенням органи міського самоврядування (загальна та шестигласна дума) обиралися за міськими станами «городским обществом», члени якого були вписані в міську обивательську книгу. «Городское общество» раз на три роки обирало міського голову. Перші вибори за новим законом відбулися в Харкові в 1787 р.¹⁰

Протягом 1871-1917 рр. у Харкові діяло цензове всестанове міське громадське управління. Згідно з Міським положенням 1870 р. виборчі права отримали ті

⁵ Zob.: Н. В. Петров, *Материалы для истории Харьковской городской думы и городского хозяйства Харькова за 25 лет с 1871 по 1896 год*, Харьков 1896; Д. И. Багалея, Д. П. Миллер, *История города Харькова ...*; М. F. Hamm, *Kharkov's Progressive Duma, 1910-1914: A Study in Russian Municipal Reform*, «Slavic Review» 1981, t. 40, nr 1, s. 17-36; В. А. Нардова, *Городское самоуправление в России в 60-х - начале 90-х годов XIX в.*, Ленинград 1984.

⁶ Zob.: О. М. Головка, *Харківське міське самоврядування у 1893-1917 роках*, дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, Харків 1997; В. Н. Токарев, *Харьковское городское самоуправление по Городовому положению 1870 года (историко-правовое исследование)*, дисертація на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Харьков 1998; А. Н. Головка, Л. П. Добреля, В. В. Пикина, А. Н. Ярмыш, *Во главе города...*; А. А. Антонов, В. Л. Маслийчук, А. Ф. Парамонов, *История Харьковского городского самоуправления...*; Д. М. Чорний, *По лівий бік Дніпра...*; Ю. О. Нікітін, *Пореформені міста Полтавської, Харківської та Чернігівської губерній у другій половині XIX ст.: історичний аспект самоврядування*. 2-ге вид., Суми 2016.

⁷ У той час полк був не тільки військовою, але й адміністративною одиницею.

⁸ Про історію Харкова як полковий та адміністративний центр zob.: Д. И. Багалея, Д. П. Миллер, *История города Харькова...*, Т. 1, s. 78-104.

⁹ Д. И. Багалея, Д. П. Миллер, *История города Харькова...*, Т. 1, s. 105-107.

¹⁰ Там же, s. 117, 125.

мешканці міста, які мали російське підданство, досягли 25 років, володіли на території міста нерухомою власністю або мали свідоцтва на право займатися торгівлею та промислами. Міська дума як розпорядчий орган обирала виконавчий орган – управу і міського голову, які за свою службу отримували платню з міської скарбниці.

У другій половині 1880-х - на початку 1990-х рр. у Російській імперії настала так звана «доба контрреформ». Міське положення 1892 р. посилювало вплив дворянства в органах місцевого самоврядування на противагу купцям і промисловцям. Змінилося виборче право – було збільшено майновий ценз, що пропорційно залежав від розмірів і значення міського поселення. Обмежилася самостійність міського громадського управління, посилювався державний контроль.

У роки Першої світової війни в результаті глибокої та всебічної кризи значно ускладнилося становище міст і міського самоврядування в Російській імперії. У результаті «революційних подій» 1917-1919 рр. харківське міське самоврядування зазнало значних трансформацій – реальна влада в місті перейшла до Харківської ради робітничих і солдатських депутатів.

Протягом 1919-1934 рр. Харків був столицею радянської України, а з 1932 р. також став адміністративним центром Харківської області. У результаті реформ місцевої влади харківське міське самоврядування втратило свою муніципальну специфіку – міські ради стали «ланкою» в загальносоюзній системі рад. Значний вплив на міську владу отримали міські й обласні комітети комуністичної партії¹¹. Згідно з Конституцією УРСР 1937 р. органом державної влади в містах була міська рада депутатів трудящих, яка обиралася на два роки шляхом таємного голосування на основі загального, рівного та прямого виборчого права. Виконавчим і розпорядчим органом міської ради був виконавчий комітет, голова якого здійснював функції міського голови. Встановлювався новий порядок роботи ради, а саме система сесій¹².

Восени 1941 р. після окупації Харкова німецькими військами міська рада припинила свою роботу. Створена німецькою окупаційною владою міська управа була допоміжним органом управління. Керівники міської управи не обиралися, а призначалися окупаційним командуванням, виконуючи розпорядження Вермахту й окупаційної адміністрації. Після війни основну увагу міської влади було спрямовано на відновлення та благоустрій міста, житлове будівництво та створення супутньої інфраструктури. З 1950-х рр. Харків став найбільшим промисловим і науковим центром СРСР¹³. Характерною рисою 1970-1980-х рр. була зростаюча бюрократизація муніципальної влади. Відповідно до Конституції УРСР 1978 р. органами муніципальної влади були міські ради народних депутатів¹⁴, термін повноважень яких у 1989 р. збільшився з чотирьох до п'яти років.

¹¹ А. Н. Головки, Л. П. Добреля, В. В. Пикина, А. Н. Ярмыш, Во главе города ..., s. 20.

¹² Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки 1937 р., <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1937.html/>.

¹³ Zob.: С. М. Куделко, Л. И. Тарасова, Харьков: хроника столетий, Харьков 2010, s. 233-326.

¹⁴ Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки 1978 р., <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978.html/>.

Після проголошення незалежності України продовжилося реформування органів місцевого самоврядування. Згідно з Конституцією України 1996 р. міська рада та міський голова обираються шляхом таємного голосування на основі загального, рівного та прямого виборчого права строком на п'ять років¹⁵. З 2014 р. в Україні розпочалася реформа, яка отримала метафоричну назву «децентралізація влади». Загалом реформа передбачає передачу органам місцевого самоврядування від органів центральної виконавчої влади значної частини повноважень, ресурсів і відповідальності. Основою для реформи стали положення «Європейської хартії місцевого самоврядування» (м. Страсбург, 1985 р.) і світові стандарти суспільних відносин у цій галузі¹⁶.

Організаційний аспект

Стан міського самоврядування визначається загальнодержавними процесами, але також значно залежить від особистості його керівника. Протягом усієї історії Харкова нараховується 88 його керівників: 38 належать до часів Російської імперії, 45 – радянської України, 5 – незалежної України.

Як відомо, у Російській імперії дворяни не виявляли особливого інтересу до міського громадського управління, сприймаючи це заняття як «неблагородное»¹⁷. Внаслідок чого серед керівників Харківського міського самоврядування XVIII - початку XX ст. налічувалося всього 9 дворян. Одночасно серед керівників міста було чимало представників купецького стану (всього 24). Загалом, вплив купецтва на міське самоврядування сприяло поступовому перетворенню Харкова на найбільший промисловий, фінансовий і культурний центр Російської імперії. Не дивно, що перша муніципальна фінансово-кредитна установа на українських землях – Харківський міський купецький банк – була відкрита саме в Харкові в 1866 р. під егідою та за ініціативи міського самоврядування¹⁸.

Протягом XVIII - початку XX ст. керівники харківського міського самоврядування в середньому займали свою посаду 3,5 роки, а середній їх вік на час служби становив понад 50 років. Однак було чимало тих, хто керував міським самоврядуванням більше цього терміну. Наприклад, В. М. Ламакін і О. К. Погорелко очолювали міське самоврядування протягом приблизно 12 років кожен. Певної закономірності, пов'язаної з тривалістю перебування на посаді керівника міського самоврядування у часи Російської імперії, виявити не вдалося. Часто цей показник залежав від особистості самого міського голови, його становища в місцевій спільноті, взаємовідносин із губернською адміністрацією тощо.

Протягом XIX - початку XX ст. міськими головами ставали люди не тільки авторитетні, але й освічені. Зокрема, певний вплив на розвиток інституту місцевого

¹⁵ Конституція України 1996 р. (із змінами і доповненнями), <https://www.president.gov.ua/documents/constitution/>.

¹⁶ Офіційний сайт національного проекту «Децентралізація в Україні», <https://decentralization.gov.ua/>.

¹⁷ Zob.: Д. И. Багалея, Д. П. Миллер, История города Харькова..., Т. 1, s. 103-137; Там же, Т. 2, s. 251-336.

¹⁸ С. М. Куделко, Л. И. Тарасова, Харьков..., s. 87.

самоврядування мав Імператорський Харківський університет, заснований в 1804 р. Так, серед керівників Харківського міського самоврядування цього часу було 5 вихованців університету (Є. С. Гордєєнко, О. Є. Ковальов, І. О. Фесенко, В. П. Щелков, О. К. Погорелко). Крім того, в останній третині XIX - на початку XX ст. 4 викладачі Імператорського Харківського університету згодом стали керівниками міського самоврядування (Є. С. Гордєєнко, О. К. Погорелко, М. Є. Дорофєєв, Д. І. Багалій).

Протягом 1920-1930-х рр. основні зусилля міської влади були спрямовані на розвиток індустріального потенціалу Харкова, житлове та комунальне будівництво, розвиток міської інфраструктури. Разом із тим керівники міста часто не мали необхідного досвіду адміністративної та господарської роботи, а також достатньої базової освіти (тільки близько 20 % мали середню та вищу освіту). Ситуація докорінно змінилася протягом 1950-1980-х рр. Всі керівники міста цього часу здобули вищу, переважно технічну, освіту, закінчивши в основному харківські вищі навчальні заклади (Харківський політехнічний інститут (2), Харківський інженерно-економічний інститут (2), Харківський автомобільно-дорожній інститут (2) тощо).

Протягом 1920-1930-х рр. середній вік керівників Харкова становив приблизно 37 років, а протягом 1950-1980-х рр. - 44 роки. Соціальне походження очільників міста було характерним для керівництва державних і партійних органів влади радянського часу (наприклад, 17 міських керівників були вихідцями з сімей робітників, а 12 - селян).

Радянська номенклатурна кадрова політика 1920-1950-х рр. не дозволяла керівникам міста тривалий час займати свою посаду. Особливо частою була ротация кадрів протягом 1920-1930-х рр., коли час перебування на посаді міського голови становив менше 1 року. *De jure* цьому сприяла постанова Всеукраїнського центрального виконавчого комітету «О городских советах рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов» (1927 р.), згідно з якою міська рада обиралася терміном на один рік. *De facto* це було пов'язано з політичними репресіями, а також низькою компетенцією міських керівників, їх недостатньою підготовкою для управління великим містом, яким на той час був Харків. Протягом 1950-1980-х рр. час перебування на посаді голови Харківського міського виконавчого комітету становив у середньому 3,5 роки. Найбільшим цей показник був у часи так званого «брежнєвського застою» - понад 5,5 років (Г. Є. Власенко, Ю. А. Гуровий).

Починаючи з 1990-х рр. та до сьогодні, всі керівники харківського міського самоврядування є активними громадськими та політичними діячами. Вони мають значний досвід роботи в муніципальних органах влади. Їх середній вік на час обрання на посаду складав близько 44 років. Всі керівники Харкова 1990-2010-х рр. здобули вищу (також переважно технічну) освіту. Середня тривалість роботи на посаді міського голови на сучасному етапі є найвищою за всю історію міста і становить близько 6 років.

Соціокультурний аспект

Керівники Харківського міського самоврядування XVIII - початку ХХ ст. своїм головним завданням вважали захист торгівельно-промислових інтересів міста. Не менш важливим було збереження встановлених законом прав міського самоврядування. Захищаючи інтереси «міського суспільства», очільники міського самоврядування протистояли не лише губернській адміністрації, але також іншій міській владі (насамперед, міській думі, поліцмейстеру тощо). Результатом численних конфліктів були звинувачення очільників міста в різних зловживаннях і відповідні покарання. Наприклад, у 1801 р. Є. Є. Урюпін підтримав перед губернатором прохання харківських купців про заборону торгівлі в Харкові євреям, поміщицьким селянам і казенним обивателям, які не мали на це права відповідно до «Жалованной грамоты городам» 1785 р. У результаті подальшого конфлікту з губернатором Є. Є. Урюпін був визнаний божевільним та без згоди родичів замкнений у будинку для божевільних. Мاستок міського голови було віддано в опіку сторонній особі¹⁹.

Слід враховувати, що до другої половини ХІХ ст. посада міського голови не була почесною. Згідно Міського положення 1785 р. представники міських станів були зобов'язані проходити неоплачувану службу, беручи участь у міському самоврядуванні. Дворяни були звільнені від цієї повинності і, як уже зазначено, не виявляли до цієї громадської служби особливого інтересу. Прагнули уникнути такої «служби» також найбільш впливові представники харківського купецтва й імениті громадяни²⁰.

У Російській імперії діяльність керівників харківського міського самоврядування ускладнювалася недосконалим законодавством і упередженим ставленням держави до інститутів місцевого самоврядування як таких, що періодично виявляють «самоуправство». У той же час органи харківського міського самоврядування були вельми авторитетними серед громадських управлінь міст імперії. Так, представники Харківської міської думи й управи з 1905 р. брали участь у з'їздах і нарадах міських діячів, обиралися до складу їх керівництва. У роки Першої світової війни представники харківського міського самоврядування брали активну участь у роботі Союзу міст і Союзу земств і міст – громадських організацій, створених для допомоги хворим і пораненим військовослужбовцям і поліпшення постачання російської армії²¹. Збереглося чимало свідчень, в яких зафіксовано доволі шанобливе ставлення обивателів міста до харківських міських голів наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст.²²

¹⁹ А. Н. Головки, Л. П. Добреля, В. В. Пикина, А. Н. Ярмыш, Во главе города..., s. 37.

²⁰ Zob.: Д. И. Багалея, Д. П. Миллер, История города Харькова..., Т. 1, s. 103-137; Там же, Т. 2, s. 251-336.

²¹ Zob.: А. Н. Головки, Л. П. Добреля, В. В. Пикина, А. Н. Ярмыш, Во главе города..., s. 13.

²² Zob.: А. А. Антонов, В. Л. Маслийчук, А. Ф. Парамонов, История Харьковского городского самоуправления..., s. 122-189.

Серед очільників Харківського міського самоврядування 1917-1925 рр. було чимало колишніх революційних діячів, які у часи Російської імперії зазнали арештів і навіть заслання (М. М. Лазько, І. І. Светлов, Ф. А. Артем (Сергеев), С. Я. Тишков, В. К. Аверін, К. Я. Федотов). У радянський час вони продовжували брати активну участь у внутрішньопартійній боротьбі. Відзначимо, що в результаті сталінських репресій постраждали 10 з 21 очільника харківського міського самоврядування 1920-1930-х рр. (О. М. Іванов, С. Ф. Буздалін, К. М. Гулий, В. К. Аверін, С. М. Кузнецов, І. С. Шелехес, С. Б. Саратіков, В. Н. Богуцький, М. К. Ткаченко, П. С. Ключко). Наприклад, у січні 1937 р. за звинуваченням у керівництві «антисоветской террористическо-вредительской организацией правых» у Харкові був заарештований В. Н. Богуцький. Згодом пленум міської ради виключив його зі свого складу «как врага партии». У липні 1937 р. він був розстріляний за вироком виїзної сесії Військової колегії Верховного Суду СРСР. Його дружина була засуджена до ув'язнення у виправно-трудовах таборах на 8 років, старший син і брат також були засуджені до позбавлення волі, молодший син потрапив до дитбудинку. У 1956 р. В. Н. Богуцький був реабілітований посмертно²³. Період репресій вочевидь вплинув на поведінку й управлінську стратегію керівників різних рівнів, зокрема і на очільників міста. Насамперед, це позначилося на їхній надмірній обережності у прийнятті рішень, прагненні заручитися підтримкою вищих партійних і державних органів влади тощо.

На сучасному етапі взаємовідносини між муніципальною та державною владою є більш прагматичними. У березні 1998 р. відбулися перші вибори міського голови в Харкові на основі загального, рівного та прямого виборчого права. Обрання міського голови безпосередньо жителями міста змінило суспільне ставлення до муніципальної влади. Сьогодні міський голова, як і колись, знову сприймається містянами в якості своєрідного «посередника» між міською спільнотою та державною владою. Враховуючи те, що Харків є одним із найбільших міст України, його міські голови є фігурами не тільки адміністративними, але також політичними. Відповідно доволі часто вони стають учасниками політичних скандалів, а очолювана ними міська рада – місцем активних політичних дебатів.

Висновки

Значні трансформації, які зазнало харківське міське самоврядування протягом XVIII - початку XXI ст., були обумовлені більш загальними процесами у політичному та соціально-економічному житті. Дослідження історії місцевого самоврядування дозволяє виявити складні взаємовідносини між муніципальною та державною владою, а також роль місцевої громади. Захист політичних та економічних інтересів місцевої еліти вочевидь було головним завданням керівників Харкова протягом усієї історії міста. Незважаючи на схожість завдань, що стояли перед очільниками міста в різні історичні періоди, їхній колективний портрет не є цілісним і розпадається на кілька групових. Так,

²³ А. Н. Головки, Л. П. Добреля, В. В. Пикина, А. Н. Ярмыш, Во главе города..., s. 108-110.

серед очільників Харкова часів Російської імперії особливе місце належить представникам купецького стану, які загалом визначили історичний вектор розвитку міста в той період. Вочевидь на розвиток муніципальної влади також вплинув Харківський університет, серед випускників і викладачів якого було чимало керівників Харківського самоврядування другої половини ХІХ - початку ХХ ст. Перші десятиліття ХХ ст. стали часом доволі частої зміни муніципального керівництва, а також часом радикальних змін у його складі. Керівництво містом здійснювалося здебільшого людьми, які не мали для цього належної підготовки та досвіду. Багато з них було репресовано. Стабілізація системи міського управління відбувалася вже в післявоєнний час. Протягом 1950-1980-х рр. більшість керівників Харкова були представниками технічної інтелігенції. Їх адміністративна роль не була самостійною: як правило, вони являли собою виконавців рішень центральних і місцевих партійних і державних органів влади. Після проголошення незалежності України керівники Харківського міського самоврядування набули іншого статусу. Міський голова знову став своєрідним «посередником» між міською спільнотою та державною владою. Функціонування муніципальної влади в умовах загального, рівного та прямого виборчого права перетворило керівників Харкова на політичні фігури. Це додало додаткової строкатості і без того суперечливим політичним процесам у сучасній Україні.

REFERENCES - BIBLIOGRAFIA

Sources:

Konstytucija (Osnovnyj Zakon) Ukrajinškoji Radianskoji Socialistyčnoji Respubliki 1937 r., <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1937.html/>.

Konstytucija (Osnovnyj Zakon) Ukrajinškoji Radianskoji Socialistyčnoji Respubliki 1978 r., <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978.html/>.

Konstytucija Ukrajinu 1996 r. (iz zminamy i dopovnenniamy), <https://www.president.gov.ua/documents/constitution/>.

Studies:

Hamm M. F., *Kharkov's Progressive Duma, 1910-1914: A Study in Russian Municipal Reform*, «Slavic Review» 1981, t. 40, nr 1, s. 17-36.

Antonov A. A., Maslychuk V. L., Paramonov A. F., *Istoriya Khar'kovskogo gorodskogo samoupravleniya. 1654-1917*, Khar'kov 2004.

Bagaley D. I., Miller D. P., *Istoriya goroda Khar'kova za 250 let ego sushchestvovaniya s 1655 po 1905 gg. V 2 t.*, Khar'kov 1905-1912.

Golovko A. N., Dobrelya L. P., Pikina V. V., Yarmysh A. N., *Vo glave goroda: Rukovoditeli Khar'kovskogo gorodskogo samoupravleniya*, Khar'kov 1998.

Golovko O. M., *Kharkivs'ke mis'ke samovryaduvannya u 1893-1917 rokakh, disertatsiya na zdobuttya naukovogo stupenya kandidata istorichnikh nauk*, Kharkiv 1997.

Kudelko S. M., Tarasova L. I., *Khar'kov: khronika stolety*, Khar'kov 2010.

Nardova V. A., *Gorodskoe samoupravlenie v Rossii v 60-kh - nachale 90-kh godov XIX v.*, Leningrad 1984.

Nikitin Yu. O., *Poreformeni mista Poltav's'koyi, Kharkivs'koyi ta Chernigivs'koyi guberniy u drugiyi polovini XIX st.: istorichny aspekt samovryaduvannya. 2-ge vid.*, Sumi 2016.

Ofitsiyny sayt natsional'nogo proektu «Detsentralizatsiya v Ukraini», <https://decentralization.gov.ua/>.

Ofitsiyny sayt Kharkivs'koyi mis'koyi radi, mis'kogo golovi, vikonavchogo komitetu, <http://www.city.kharkov.ua/uk/>.

Petrov N. V., *Materialy dlya istorii Khar'kovskoy gorodskoy dumy i gorodskogo khozyaystva Khar'kova za 25 let s 1871 po 1896 god*, Khar'kov 1896.

Tokarev V. N., *Khar'kovskoe gorodskoe samoupravlenie po Gorodovomu polozheniyu 1870 goda (istoriko-pravovoe issledovanie)*, dissertatsiya na soiskanie uchenoy stepeni kandidata yuridicheskikh nauk, Khar'kov 1998.

Chorny D. M., *Po livy bik Dnipra: problemi modernizatsiyi mist Ukraini (kinets' KhIKh - pochatok KhKh st.)*, Kharkiv 2007.